

РЯБЕНКО М.І.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки,
Одеський національний
університет ім. І.І.Мечникова,
м. Одеса

СУБ'ЄКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОЯВІВ ОЗНАК КОРУПЦІЇ В НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВНЗ

У статті зроблено аналіз проблеми корупції в сучасних умовах розвитку суспільства. Ролі вищих навчальних закладах в збагаченні культурного потенціалу народу. Розкрито можливості учасників навчально-виховного процесу як суб'єктів профілактики проявів ознак корупції в вищому навчальному закладі.

Ключові слова: суб'єкт, профілактика, ознака, корупція, вищий навчальний заклад, навчання, виховання.

В статье сделан анализ проблемы коррупции в современных условиях развития общества. Роль высших учебных заведений в обогащении культурного потенциала народа. Раскрыты возможности участников учебно-воспитательного процесса как субъектов профилактики проявлений признаков коррупции в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: субъект, профилактика, признак, коррупция, высшее учебное заведение, обучение, воспитание.

The article analyzes the problem of corruption in societal development in modern conditions. The role of higher educational institutions in the enrichment of the cultural potential of the people. The possible of participants of the educational process, as the subjects of prevention of the manifestations of signs of corruption in higher educational institutions of learning is analyzed.

Key words: the subject, prevention, signs, corruption, higher educational institution, teaching, training.

Постановка проблеми. Треба констатувати, що в Україні корупція проникла майже в усі верстви населення і набуває загрозливих масштабів. Її негативний і руйнівний вплив поширився і в діяльність більшості напрямів державного господарювання. Враховуючи досить складні соціально – економічні умови в яких на сьогодні перебувають вищі навчальні заклади, особливо важливо стає вирішення проблеми пошуку ефективних шляхів формування професіонала, громадянина і особистості, яка незважаючи на негативні тенденції, зокрема деформацію морально – духовних орієнтирів та зростання негативних явищ серед молоді, своєю правомірною та суспільно-корисною поведінкою змогла ефективно розвивати та вдосконалювати відносини в суспільстві. У відповідності до Закону України «Про вищу освіту» однією з основних завдань вищого навчального закладу є забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в дусі патріотизму і поваги до Конституції України. Зокрема, Конституція України наголошує, що Україна є демократичною, соціальною та правовою державою, і кожен зобов'язаний неухильно дотримуватись Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, а також що незнання законів не звільняє від відповідальності.

Таким чином, сьогодення вимагає від вищих навчальних закладів, з метою усунення негативних явищ та процесів що породжують протиправну поведінку в навчально-виховному процесі, актуалізації роботи, зокрема, щодо запобігання виникненню та поширенню проявів ознак корупції, та визначення відповідальних суб'єктів з профілактики корупції в вищому навчальному закладі.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема підвищення якості на-

вчально-виховного процесу в закладах освіти завжди привертала увагу вітчизняних та закордонних вчених. Зокрема, для нашого дослідження є цінними праці таких видатних діячів як П. Каптерев, Я. Коменський, А. Макаренко, М. Пірогов, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Аналіз останніх досліджень та публікацій показує що питанням профілактичної роботи в навчально-виховному процесі закладів освіти присвячено роботи Г. Золотової, Д. Колесова, З. Коробкіної, В. Оржеховської, Н. Пихтіної, В. Попова, О. Сердюка, В. Сорочинської, О. Удалова, Ф. Углова І. Шишовой, С. Штифурак, О. Югова та інших.

Категорія суб'єкта є центральною в дослідженнях філософів Аристотеля, Гегеля, Декарта, Канта та інших. Суттєву увагу проблемі суб'єкту приділено в психолого-педагогічних дослідженнях. Зокрема, це праці К. Абульханова, І. Беха, А. Бойко, Л. Божович, А. Брушлинського, А. Донцова, Є. Ємельянова, І. Зімньої, В. Канкалика, Я. Коломінського, С. Кондратьєва, Н. Кузьміної, В. Лекторського, А. Леонтьєва, А. Маркової, Л. Маслоу, Л. Мітіної, Л. Обухова, А. Петровського, С. Рубенштейна, В. Слободчикова, Н. Щуркової та інші,

Питаннями правової підготовки учасників навчально-виховного процесу закладів освіти займалися Г. Васянович, В. Владимиров, В. Головченко, М. Городинський, М. Гриньова, В. Дубровський, Е. Карпова, Н. Козюбра, Я. Кічук, Г. Неліп, В. Нестеренко, В. Одарій, В. Оксамитний, М. Подберезський, П. Рабинович, М. Романова, А. Саломаткин, М. Фіцула, Н. Яковлева, Г. Яворська та інші.

Проблема корупції є однією з найважливіших проблем сучасного світу, яка впливає на всі напрями суспільного життя і досліджується цілим комплексом наук про людину. Різним аспектам корупційних діянь присвятили дослідження Л. Багрій-Шах-

матов, О. Бантишев, В. Василевич, В. Васильєв, О. Джужа, Д. Дзвінчук, В. Дрьомін, А. Закалюк, Б. Камлик, Кузьменко, М. Мельник, Є. Моїсєєв, Є. Невмержицький, А. Редька, В. Рибачук, Є. Стрельцов, М. Хавранюк, В. Шевчук, Ф. Шульженко та інші.

Більшість дослідників наголошують на тому, що корупція є одним з основних чинників загрози соціально-економічних, політико-правових та міжнародних напрямів розвитку держави. На жаль, спеціальних досліджень з проблеми профілактики проявів ознак корупції в вищих навчальних закладах бракує, а також відсутній аналіз повноважень суб'єктів що мають можливість займатись профілактичною роботою в навчально-виховному процесі.

Мета статті – аналіз проблеми корупції та можливостей учасників навчально-виховного процесу як суб'єктів профілактики проявів ознак корупції в вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Однією з значущих проблем перед якою постала українська держава є корупції, яка на сьогодні є однією з основних перешкод на шляху побудови правової, соціально-орієнтованої та демократично розвинутої країни. Проведені дослідження свідчать, що корупція в Україні зайняла помітне місце в структурі суспільних відносин, набула системного характеру і в багатьох випадках підмінила офіційні нормативно урегульовані відносини [1, с. 407].

Термін «корупція» походить від латинського слова «corruptio», що в перекладі означає псування, розбещування, підкупність, продажність. Проблема корупції, її причини, передумови та наслідки вивчаються вченими правознавцями, економістами, соціологами, психологами, педагогами та іншими. Переважна більшість дослідників (В. Васильєв, Л. Багрій-Шахматов, В. Дрьомін, М. Мельник,

Є. Стрельцов, В. Шевчук та інші) вважають, що корупція негативно впливає на всі сторони суспільного життя. І тільки деякі автори (Т. Несом, Н. Лефт, А. Прайс, Ч. Вебер, Л. Тимофєєв та інші) стверджують що разом з негативним впливом корупції, на певному етапі розвитку побудови країни, є ефективним явищем [1, с. 415].

Суспільна небезпечність корупції полягає в тому, що вона підриває авторитет держаних інституцій, обмежує певні права та свободи людини, порушує принципи соціальної справедливості, призводить до викривлення певних духовних, моральних та інших соціальних цінностей. У відповідності до Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» корупцією визнається використання особою, суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка або пропозиція чи надання неправомірної вигоди суб'єкту відповідальності за корупційні правопорушення, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [4, с. 3]. Корупційні діяння у відповідності з діючим законодавством є правопорушенням, які можуть проявлятися в формі перевищення повноважень, провокація та одержання хабара, зловживання владою, надання певним особам необґрунтованих переваг тощо. Особливою ознакою корупційних правопорушень є неправомірне використання особою наданих їй певних повноважень. Зокрема, особа, яка скоїла умисне діяння, що містить ознаки корупції може бути притягнута до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової

та дисциплінарної відповідальності, що передбачено відповідно Кримінальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом законів про працю України та іншими.

Корупцію визнають проблемою міжнародного масштабу. Враховуючи важливість активізації співробітництва між державами у 1999 році були підписані дві Конвенції «Про корупцію у контексті цивільного права» та «Про корупцію у контексті кримінального права», в яких наголошено що корупція є однією з найнебезпечніших загроз правопорядку, демократії, правам людини, чесності та соціальній справедливості, що вона має негативні фінансові наслідки для громадян, компаній і держав.

Існує припущення що чим триваліший період корумпованості тим складніше з нею боротися. Її можна розглядати як певну соціальну патологію. Психологічні дослідження стверджують, якщо вчасно не припинити прояви передзлочинної поведінки, тоді вони закріплюються в поведінкові стереотипи, формується асоціальний стиль поведінки, який при відповідних умовах може перерости в усталений антисоціальний тип поведінки [2, с. 421]. Вищий навчальний заклад є одним з основних джерел засвоєння особою ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів та досвіду, що сприяє самовизначенню індивіда. Вища школа є джерелом зберігання та передавання від покоління до покоління цінностей культури, відповідних норм та правил поведінки, та важливим каналом соціалізації особистості. У відповідності до Закону України «Про вищу освіту» основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України. Тому вищий навчальний заклад відповідно повинен забезпечити й такі умови, що унемож-

ливають виникнення та поширення протиправних діянь, зокрема, й проявів ознак корупції в навчально-виховному процесі. Навчально-виховний процес – сутність сучасної дефініції педагогіки, що визначає її як науку про виховання та навчання [3, с. 540]. Навчально-виховний процес забезпечує можливість: здобуття особою знань, умінь і навичок у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах; інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості [5, с. 141].

Термін профілактика походить від грецького слова *prophylaktikos* запобіжний і визначається як сукупність заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню будь-чого, на збереження порядку тощо [11, с. 772]. Новий тлумачний словник української мови зазначає, що слово «прояв» визначають як: 1. Дію, процес, що робить явним, помітним чий –небудь стан, чийсь почуття, наміри і таке інше. 2. Форму, в яку втілюється, в якій спостерігається щонебудь. «Ознака» – риса, властивість, особливість кого або чого-небудь; прикмета, особливість, ознак, позначка [7, с. 445]. Виходячи з цих положень можна визначити прояви ознак корупції в навчально-виховному процесі – як діяння в яких спостерігаються риси корупції, одним з обов'язкових суб'єктів яких є працівники вищого навчального закладу, які втілюються в формі перевищення повноважень, надання певним особам необґрунтованих переваг та інше. Таким чином, профілактичну роботу щодо проявів ознак корупції в ВНЗ можна визначити як діяльність відповідних суб'єктів, що представляє собою сукупність заходів, спрямованих на учасників навчально-виховного процесу, з метою запобігання виникненню та поширенню діянь в яких спостерігаються властивості корупції. До учасників

навчально-виховного процесу відносять: педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників вищого навчального закладу, осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах тощо [5, с. 143]. Суб'єкт це особа чи група осіб, організація і таке інше, яким належать активна роль у певному процесі та які є носіями певних прав і обов'язків [7, с. 469]. За С. Рубенштейном одна з характеристик суб'єкта – свідомо дієва особа, самосвідомість якого – «це усвідомлення самого себе як істоти, яка усвідомлює світ і яка змінює його, як суб'єкта, особи, що діє в процесі його діяльності – практичній чи теоретичній, суб'єкта діяльності усвідомлення також» [6, с. 125]. У відповідності до Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції є органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України тощо. Також до суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції відносять Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові та службові особи, а також громадяни, об'єднання громадян за їх згодою тощо. До суб'єктів профілактики проявів корупції в навчально-виховному процесі ВНЗ можна віднести, в першу чергу: керівника вищого навчального закладу та керівників структурних підрозділів, їх заступників, педагогічних та науково-педагогічних працівників, органи громадського самоврядування, профспілкові організації, органи студентського самоврядуван-

ня тощо.

Важливим фактором зміцнення законності є воля керівництва, відсутність або її не достаток, породжені різними обставинами, веде до послаблення законності [12, с. 386]. Тому одним з основних і відповідальних суб'єктів профілактики проявів корупції в ВНЗ є керівник вищого навчального закладу, яким в залежності від типу навчального закладу може бути ректор, президент, директор, начальник тощо. У відповідності до Закону України «Про вищу освіту» до основних функцій керівника ВНЗ належить: здійснення контролю за якістю роботи викладачів; забезпечення охорону праці, дотримання законності та правопорядку; організація навчально-виховної та культурно-масової роботи тощо. Для дотримання правопорядку та попередження правопорушень взагалі та корупції зокрема, згідно Закону України «Про вищу освіту» керівнику вищого навчального закладу надані відповідні повноваження. Зокрема це: видавання наказів і розпоряджень, які обов'язкові для виконання всіма працівниками і структурними підрозділами навчального закладу; визначення функціональних обов'язків працівників; контроль за виконанням навчальних планів та програм; контролю за дотриманням всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни; приймання на роботу та звільняти з роботи працівників; розпорядження майном та коштами тощо. Управляти навчально-виховним процесом ВНЗ – означає створювати оптимальні зовнішні та внутрішні умови для успішного формування особистості майбутнього фахівця, раціонально використовувати освітні та виховні можливості викладання, всіх видів та форм навчальної та виховної роботи [9, с. 621]. Тому, на наш погляд, одним з основних практичних завдань керівництва вищого навчального закладу є забезпечення умов, які унеможлиблю-

ють виникнення в навчально-виховному процесі будь-яких проявів ознак корупції, та формування нетерпимого ставлення до правопорушень та намагання протидіяти їм.

Одним з безпосередніх суб'єктів профілактики проявів корупції в ВНЗ, від якого залежить ефективність навчально-виховного процесу без сумніву є педагогічні та науково-педагогічні працівники. Науково-педагогічні та педагогічні працівники (викладачі) є безпосередніми учасниками ствердження особистості студента – майбутнього фахівця, професіонала й громадянина. Як зазначав А.В. Луначарський: «Якщо золотих справ майстер зіпсує золото, золото можна перелити. Якщо псуються дорожочині каміння, вони йдуть на брак, але ж самий великий брильянт не може цінитися в наших очах дорожче, ніж народжена людина. Пошкодження людини є величезний злочин, або величезна без вини вина [8, с. 24]. Сучасній вищій школі потрібні викладачі які розуміють що вони є представниками науково-історичного досвіду, носіями загальнолюдської культури та цінностей, завдяки якому здійснюється процес передачі культурних цінностей від одного покоління до іншого. Загальновідомо що найефективнішим методом виховання є особистий приклад. Ще Сенека стверджував: «Важко привести до добра нотаціями, легко – прикладом. Тому викладачем в ВНЗ повинна бути найдостойніша особистість яка зможе особистим прикладом бути суб'єктом профілактики корупційних діянь та сформувати світоглядні та громадські якості майбутнього фахівця - патріота своєї батьківщини.

В умовах посилення в суспільстві ролі економічних факторів на розвиток особистості, на тлі правового невігластва існує необхідність посилення духовних, моральних, правових та загальнокультурних напрямів розвитку особистості. Для реалізації яких в

вищих навчальних закладах особливу роль відіграє інститут куратора. Куратор в перекладі з латинського *curator* означає опікун – тобто особа, якій доручено спостерігати за ходом якоїсь роботи [10, с. 273]. Доцільна і вміло організована цілеспрямована робота куратора має величезні можливості в засвоєнні та прийнятті правових норм, та цінностей, формуванні правомірної поведінки та профілактиці проявів корупції в навчальному закладу. Зокрема, куратор має можливості: постійного співробітництва з органами студентського самоврядування; залучати правоохоронні органи та громадські організації до правових виховної роботи; здійснення систематичної діагностики наявності та рівня проявів ознак корупції серед осіб, що навчаються; внесення пропозицій та рекомендацій до керівних органів навчального закладу по роботі щодо попередження в навчально-виховному процесі порушення правових норм та проявів корупції тощо.

Студентство є одна з головних учасників навчально-виховного процесу і є особливим суб'єктом, яке повинно відігравати ключове місце у забезпеченні соціального контролю за діяльністю вищого навчального закладу. Зокрема, у відповідності до Закону України «Про вищу освіту» в вищому навчальному закладі діють органи студентського самоврядування. Основною метою діяльності студентського самоврядування є забезпечення захисту прав та інтересів осіб, які навчаються в ВНЗ та їх участь в управлінні ВНЗ. Так, у відповідності до Закону не менш 10% складу Вченої ради ВНЗ, та не менш 10% складу Вченої ради факультету повинні складати виборні представники з числа осіб, що навчаються у закладі. Також, стаття 38 Закону України «Про вищу освіту» зазначає, що тільки погодженням з органом студентського самоврядування у вищому навчальному закладі приймається рішення

про: відрахування осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їх поновлення на навчання; переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб; переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, на навчання за державним замовленням; призначення заступника декана, проректора, які відповідають за роботу із студентами; поселення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі в гуртожиток і виселення з гуртожитку; затвердження рішень з питань студентських містечок та гуртожитків щодо проживання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі тощо.

Так, в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова на засіданнях ректорату та вчених радах, мінімум двічі на рік перед початком семестрових контролів (сесій), слухається питання щодо роботи підрозділів з профілактики корупційних діянь в навчально-виховному процесі університету. Як мінімум один, раз на рік на засіданнях зборів (конференцій) трудового колективу всіх рівнів розглядається тема: «Одеський національний університет - територія вільна від хабарництва та корупції», на яких вільно можуть висловитися кожний охочий. В кожному підрозділі університету існують: скриньки довіри, які за участю представників студентського самоврядування постійно

оновлюються; телефони довіри та електронна пошта з питань проявів ознак корупції в навчально-виховному процесі тощо. За участі Ради студентського самоврядування університету щорічно проводяться анонімні анкетування осіб, які навчаються в університеті щодо наявності фактів проявів корупції в навчально-виховному процесі. Розроблені методичні рекомендації для кураторів щодо проведення кураторських годин з профілактики корупційних діянь, зокрема питання щодо юридичної відповідальності учасників навчально-виховного процесу за скоєння корупційних правопорушень тощо.

В той же час, не зважаючи на різноманітність профілактичних заходів потрібно констатувати що проблема корупційних проявів в навчально-виховному процесі зовсім і назавжди не зникає. Треба зазначити, що корупції є складна проблема, яка включає в себе багато аспектів та передумов, вплив яких потребує вивчення та аналізу. Висновки яких є необхідними для усунення передумов виникнення корупційних проявів в вищому навчальному закладі та побудови ефективної та правомірної взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу. Подальшого дослідження також потребує вивчення ролі та змісту роботи кожного з суб'єктів профілактики корупції в вищому навчальному закладі Також існує необхідність в дослідженні закордонного досвіду діяльності суб'єктів профілактики проявів ознак корупції в навчально-виховному процесі ВУЗа тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дрьомін В.М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: Монографія / В. М. Дрьомін. - О.: Юридична література, 2009. - 616 с.
2. Еникеев М.И. Общая, социальная и юридическая психология: Учебник для вузов / М. И. Еникеев. - СПб.: Питер, 2003. - 752 с.

3. *Енциклопедія освіти / головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.*
4. *Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції”. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення організаційно-правових основ боротьби із злочинністю та корупцією»: чинне законодавство станом на 1 липня 2011 року: (відповідає офіц.. текстіві) – К.: Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 48 с.*
5. *Законодавство України про освіту. Збірник законів. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 159с.*
6. *Зимняя И. А. Педагогическая психология: Учебник для вузов Изд. второе, доп., испр. и перераб / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 2005. – 384 с.*
7. *Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах / укладачі В. С. Яременко, О. М. Епіпушко. – К. : Аконт, 2008.*
8. *Мижеригов В. А. Введение в педагогическую профессию: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А.Мижеригов, М.Н. Ермоленко. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 288 с.*
9. *Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич – Мн.: Соврем. Слово, 2005. – 720 с.*
10. *Педагогічний словник / за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.*
11. *Словник інішомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.*
12. *Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов / А. Ф. Черданцев. – М.: Юрайт-М, 2001. – 432 с.*